

Ivo Řezníček: Metody sociální práce

Praha, SLON (Sociologické nakladatelství)
1994, 75 s.

S holandskou podporou vyšla v Sociologickém nakladatelství čtvrtá z osmi plánovaných učebnic sociální politiky a sociální práce. Od zbývajících sedmi se liší tím, že je jiné než „domácí“ (to znamená české nebo slovenské) provenience. Ivo Řezníček, Brňák a Američan, v ní velmi střídavým a hutným způsobem prezentuje základy metodologické výbavy americké sociální práce a s odstupem „cizince“, kterému nečiní problém porozumět domácí kultuře, konfrontuje americkou zkušenost se současnou praxí sociální práce v České republice.

Řezníčkova útlá knížka plní tři funkce. Může být chápána jako projekt kursu metod sociální práce pro pomaturitní nestředoškolské studium (v pěti kapitolách je čtenář seznámen se základními metodickými zkušenostmi americké sociální práce). Je koncipována jako návrh organizace a obsahu odborné praxe studentů sociální práce. V prvních pěti a dále v desáté a jedenácté kapitole nabízí sociologickou studii profese sociálního pracovníka v České republice.

Ten, kdo hledá podněty pro přípravu výuky metod sociální práce, najde v Řezníčkově knížce řadu relevantních témat: metodiku navazování kontaktu s klientem, metodiku ukončení případu, přehled informací potřebných pro diagnózu situace klienta a popis technik používaných pro získávání takových informací, principy individuálně a sociálně pojaté diagnózy situace klienta, charakteristiku individuální a skupinové intervence, informaci o tom, jak jednat s různými typy klientů, přehled komunikativních dovedností a klíčových technik intervence.

Ke každému z výše uvedených témat jsou v textu uvedeny otázky a zadání, která mohou studenty orientovat při reflexi vlastních zkušeností z odborné praxe v institucích sociálních (nebo jak Řezníček říká „nápomocných“) služeb. Kromě toho jsou v knížce uvedena doporučení, která organizovat studentské praxe v českých poměrech, a upozornění, na nesnáze, které mohou před učiteli a studenty vyvstat díky konfrontaci jejich profesionálního

pojetí činnosti sociálního pracovníka se zažitým pojetím sociální práce českých úředníků a zaměstnanců některých ústavních zařízeních. Na konci knížky je uveden návrh metodiky hodnocení studentských stáží a příklady kasuistické práce studentů.

Pro aktuální i budoucí reflexi českého pojetí profese sociálního pracovníka je a pravděpodobně i bude užitečný Řezníčkův sociologický rozbor současných poměrů v našich institucích sociální práce. Řezníček upozorňuje, že současné relativní(!) „uvolnění hierarchických vztahů ke klientům a oslabování sociální kontroly“ obsahuje prvky analogické přibližně tři desetiletí trvající snaze amerických kritiků byrokratizace sociálních služeb, kteří usilují o „zrušení hierarchických rozdílů mezi personálem a klienty“ a „přenášení poskytovaných služeb do přirozeného prostředí klientů“. Formalizaci a hierarchizaci vztahů mezi sociálním pracovníkem, úřady a klienty, ke které došlo ve Spojených státech v padesátých a šedesátých letech, považuje Řezníček za důsledek rostoucího vlivu sociálního státu na poslání sociální práce. K něčemu podobnému došlo také v české společnosti, která velmi pozvolna začíná opouštět „koncepti široké a nivelizující redistribuce“, pro kterou je příznačný „převážně důchodový a dávkový systém, v jehož rámci zaujímají osobní služby klientům jen velmi malé místo“. Ve státem financovaných pobytových zařízeních podle Řezníčka „přežívá paternalistická tradice relativně uzavřených a izolovaných domovů s pevným ... režimem.“ „Hierarchická úřední tradice“ přetrvává i v institucích místní samosprávy. Vlastní práce s klienty se bude „nejvýrazněji ... prosazovat v nevládních organizacích“.

V popsanych poměrech se „spíše šťastnou náhodou než díky soustavné průpravě“ prosazují takové klíčové kvality sociálního pracovníka, jakými je teoreticky zdůvodněný přístup, empatie, vřelost, opravdovost, tvořivost a pružnost, respekt ke svobodnému rozhodování klientů a tolerance vůči kulturním odlišnostem. Tyto vlastnosti jsou podle Řezníčka předpokladem poskytování osobních služeb („personal services“), „jejichž cílem je zprostředkování takových životních podmínek (lidí stojících mimo hlavní proud společnosti),

které se blíží normálním.“ V rámci této koncepce je úkolem sociálního pracovníka pomáhat klientům „skládat mozaiku dílčích kroků, jež mají vést k předpokládané nápravě jejich situace.“ Řezníček konstatuje, že o podobném pojetí se v českých poměrech uvažuje zejména v nevládních organizacích a klade otázku, „zda v české společnosti, nenavyklé na důvěrnou intervenci do osobních věcí, mohou nápomocné služby najít široké uplatnění.“

Konfrontace americké zkušenosti s českými poměry, kterou Řezníček nabízí, skýtá českému čtenáři příležitost nahlédnout rozpory a limity české sociální práce s odstupem. Z komparativní perspektivy se tyto rozpory a limity nezdají být specifickou charakteristikou české národní tradice a dobových poměrů.

Profese sociálního pracovníka je Řezníčkem líčena jako profese vnitřně rozporná a problematická. Řezníček zdůrazňuje jako klíčový trend vývoje americké sociální práce druhé poloviny dvacátého století nesnadné úsilí o překonání stavovského etnocentrismu sociálních pracovníků, kteří jsou ve Spojených státech zpravidla příslušníky střední třídy. Podobný etnocentrismus připisuje také českým sociálním pracovníkům, když opakovaně hovoří o „paternalistické tradici“ a o „četných předsudcích a intoleranci vůči menšinám nebo osobám odlišným od průměru“. Nabízí se nejedna otázka: „Kam americká praxe dospěla na cestě od „středostavovské“ normativnosti ve vztahu ke klientům?“ „Mohou se čeští sociální pracovníci zbavit svého etnocentrismu díky jeho systematické reflexi a výcviku?“ „Je vůbec možné vykonávat ‚nápomocné‘ profese a neuplatňovat přitom nereflektovaně hodnotící kritéria specifická pro kulturu vlastní vrstvy nebo skupiny?“ Podobné otázky jsou dobře známé sociologům, kteří dlouhá léta řeší problém „objektivit“ a „subjektivismu“ sociálních věd.

Domnívám se, že „etnocentrismus“ sociálních pracovníků je stejně nevyhnutelný jako „subjektivismus“ sociologů. V tomto mém přesvědčení mě utvrdila četba sedmé kapitoly recenzované knížky. Je v ní uveden výčet témat, na něž se má (podle amerických zkušeností) sociální pracovník soustředit při individuální práci s klientem. V textu následuje

seznam „pozitivních projevů klienta, u kterých lze očekávat zlepšení“. Oba seznamy vypovídají o tom, jaké vlastnosti by měl sociální pracovník – veden americkou zkušeností – u klienta podporovat. V obou seznamech je uvedeno celkem čtyřicet položek. Některé z nich signalizují váhu tolerance a lidské vzájemnosti v americké tradici sociální práce: Sociální pracovník má u klienta podporovat „snahu porozumět jiným a jejich situaci“, „akceptování rozdílů mezi lidmi“, „ochotu odpouštět“, „projevy citovosti, soucitu a zájmu o druhé“, „snahu chránit ostatní před nebezpečím“, „sdílení radosti s jinými“, „schopnost přizpůsobit se druhým tak, aby nebyli chováni klientem obtěžováni“ a tak dál. Vedle těchto hodnot jsou v obou seznamech výrazně zastoupeny dvě další: „disciplína v zájmu vzdálenějších cílů“ („schopnost plánovat“, „schopnost odkladu osobního uspokojení“, „schopnost odhadu budoucích situací a přípravy na ně“) a „práce a peníze“ („zodpovědnost k zaměstnání a práci“, „snaha vyrovnat se s finančními povinnostmi“, „speciální schopnosti a dovednosti“, „snaha o zdokonalování vlastních schopností a dovedností“).

Aniž bych chtěl posuzovat vhodnost nebo efektivnost Řezníčkem uvedených seznamů, domnívám se, že zejména poslední dvě uvedené hodnoty jsou odrazem přesvědčení amerických sociálních pracovníků, že řešení situace klienta spočívá v alespoň částečné akceptaci zvyklostí, které podmiňují úspěšnost kariéry příslušníka střední třídy. Domnívám se také, že jiný výsledek rozboru citovaných seznamů nebylo možné očekávat: Co jiného můžeme doporučit klientovi, který má potíže v komunikaci se společností, ve které žije, než aby se naučil respektovat její hodnoty, normy a zvyklosti? Nebo snad přece jen existují způsoby, které umožňují řešit situaci „devianta“ kultivací jeho osobních, „deviantních“ hodnot a zvyků? Víme například, že Romové (a nejen oni) zpravidla „žijí okamžikem“. Radit jim, aby se naučili „odkládat osobního uspokojení“, by pravděpodobně nebylo schůdné. Co jim tedy poradit? Podle čeho posuzovat vývoj jejich schopnosti zvládnout problematickou situaci?

Řezníčkova odpověď na tyto otázky by pravděpodobně zněla: „Respektovat klienta,

jednat s ním jako s partnerem. Pokud nespolutracuje, upozornit ho na možné důsledky a v případě další nespolutpráce nekompromisně případ uzavřít.“ Domnívám se, že totéž lze říci jinými slovy: „Naše profesionální služby poskytujeme pouze těm, kdo jsou konformní vůči našim řešením.“ Řezníček chápe sociální práci jako poskytování

specializovaných služeb profesionály. Jeho knížka vybízí k zamyšlení nad vztahem mezi tímto profesionálním pojetím a jeho alternativami – úřednickým paternalismem na jedné straně a bezbřehou charitativní odevzdaností příslušníků žebravých řádů na straně druhé.

Libor Musil

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ

NABÍZÍ SVÉ NOVÉ TITULY

Friedrich A. Hayek: OSUDNÁ DOMÝŠLIVOST. Omyly socialismu

Poslední kniha nositele Nobelovy ceny, v níž jsou shrnuty výsledky jeho sociálních a ekonomických studií, především jeho originální důkazy o nemožnosti vybudovat dokonalý společenský řád. Cena 96 Kč.

Jan Keller: DVANÁCT OMYLŮ SOCIOLOGIE

Nejnovější kniha známého autora je věnována některým opomíjeným problémům moderní společnosti a sociologie jako vědy o této společnosti. V jeho pohledu se společnost jeví jako hustá síť drobných protekcí, známostí a výhodných konexí nerespektujících hesla otevřené společnosti. Knihu si určitě nekoupí ti, kteří už sehnali Samuelsona, tedy ti, kterým je už zase všechno jasné.

SOCIOLOGICKÉ ŠKOLY, SMĚRY, PARADIGMATA

Přehledný výklad základních myšlenkových orientací v celé historii sociologie od jejich počátků po současnost. Kniha informuje jak o známých koncepcích (strukturní funkcionalismus, neopozitivismus, fenomenologická sociologie aj.), tak o koncepcích méně známých (reflexivní sociologie, teorie směny, postmodernismus aj.) - o jejich vzniku, vývoji, významných osobnostech a základním pojmovém aparátu. Cena 99 Kč.

Josef Alan (ed.): DIALOGY O OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Kniha představuje soubor rozhovorů, které v rozhlasovém pořadu vedl Josef Alan s významnými politiky, publicisty, ekonomy, historiky, politology a sociology na témata soustředěná okolo problému formování občanské společnosti. Knížka dialogů neposkytuje přímé návody, je spíše průvodcem, který se nebojí klást otázky bez nároku na okamžité či vyčerpávající odpovědi.

Martin Potůček: SOCIÁLNÍ POLITIKA

Politika zaměstnanosti, politika sociálního zabezpečení, zdravotní politika, vzdělávací politika, rodinná politika a politika ve sféře bydlení jsou v této učebnici analyzovány ve vztahu k jejich cílům a kritériím, cílové populaci, specifickým rolím individua, státu a trhu, funkcím, struktuře a systému řízení institucí, věcným problémům a uplatňovaným nástrojům řízení. Cena 62 Kč.

Objednávky na adrese: Alena Miltová & Jiří Ryba
poste restante 140 02 Praha 42

Zde také žádejte aktuální nabídkový katalog 1994-1995.

Distribuce ve SR:

Kníhkupectvo AF - distribúcia, Radvanská 1, 811 01 Bratislava